

Розділ 1: Теоретико-методологічні психологічні основи організації інклюзивного освітнього простору.

Тема 1: Наукові засади організації інклюзивного освітнього простору.

ПЛАН

1. Теоретичний аналіз проблеми інклюзивного процесу у вітчизняній та зарубіжній науці.
  2. Етапи та особливості процесу інтеграції в суспільство людей із особливими потребами.
  3. Моделі інвалідності в сучасному суспільстві.
- Ключові поняття: інтеграція, інклюзивний освітній простір, модель інвалідності, суспільство

1. Теоретичний аналіз проблеми інклюзивного процесу у вітчизняній та зарубіжній науці

Початок ХХІ сторіччя відзначається переорієнтацією суспільного сприйняття й формуванням нових соціокультурних норм ставлення до індивідуальних відмінностей людей. Одним з центральних понять сучасного підходу до суспільного устрою є інтеграція в соціум, метою якої є створення суспільства активних громадян, які володіють рівними правами та можливостями. При цьому одним з найважливіших завдань інтеграції в суспільство осіб із порушеннями здоров'я стає забезпечення їх соціально-психологічним супроводом та доступом до інформації і нових інформаційних технологій, освіти та професійної діяльності.

Аналізуючи зарубіжні праці німецьке слово «айнбеціонг», що позначало поняття «інклюзія», в 1980-ті роки ще не можна було знайти навіть в англо-американських спеціальних педагогічних словниках. Тоді для позначення спільного навчання здорових учнів та інвалідів використовувалося (в США) «мейнстрим», яке означало процес включення меншості в основний потік суспільства, а також у звичайну школу. За межами США, у Великобританії та Австралії також мова йшла про «інтеграцію», тобто про спільне навчання здорових дітей і дітей з «особливими потребами». Перехід від «мейнстрим» і «інтеграції» до «інклюзії» відбувався між 1990 і 1995.

Аналізуючи англійську літературу можна виділити певні ознаки, які характеризують концепцію «інклюзивної школи»: відмінність між учнями є вихідним пунктом шкільної концепції, що розглядається як ресурс для

навчання і розвитку, а не як проблема для вчителів. При цьому інвалідність – це тільки аспект гетерогенності учнів поряд зі статевою, етнічною, культурною, релігійною й соціальною відмінностями.

Для дітей з особливими потребами у вихованні й освіті рекомендується певна система допомоги, яка проявляється від незначної допомоги у звичайному класі до спеціальних викладачів і мобільної служби допомоги поза класом. Включення в громаду, колективна робота викладачів і участь батьків – це такі ознаки інклюзивної школи.

Зарубіжні школи починають докорінно змінювати методи навчання. Зміни стосуються не тільки організації процесів навчання, але також і форми організації школи.

Так, зокрема у Німеччині спостерігається швидке заміщення терміна «інтеграція» «інклюзією». Однак, це не означає, що відбулася зміна понять. Інклюзія розглядається як процес (не як результат) підходу до різних потреб усіх учнів, збільшення участі в навчальних процесах і скорочення виключень за межами й у межах освіти. Зміна точки зору на процес виховання як інклюзивний процес пов'язана з новим визначенням проблеми.

Таким чином, поняття «інклюзивний» персоніфікує собою безпосередню приналежність і стосується не тільки людини з інвалідністю, а взагалі до всіх людей, з якими ми маємо справу. У процесі інклюзії величезну роль відіграє повага до себе, до інших, прийняття людей з їхніми відмінностями.

2. Етапи та особливості процесу інтеграції в суспільство людей із особливими потребами

Процеси інтеграції в суспільство людей з обмеженими фізичними можливостями беруть свій початок з моменту виникнення людського суспільства. Протягом історії простежується залежність соціальних аттитюдів від конкретного історичного періоду, від домінантних ціннісних орієнтацій, політичних установок, соціально-економічного устрою держави.

Інтеграція в суспільство розглядається низкою вчених як центральне структурне поняття, яке зумовлює на сучасному етапі тенденції розвитку теорії й практики фахової освіти, а також як процес, засіб та результат супроводу дітей і дорослих з обмеженими фізичними можливостями в їх соціалізації й самореалізації.

Якщо на ранніх етапах людської історії в різних регіонах світу можна відзначити лише окремі епізодичні випадки інтеграції людей із обмеженими

фізичними можливостями у соціум, то сьогодні процес інтеграції таких осіб перетворився у світовий рух і регулюється законодавчими актами в межах державної соціальної й освітньої політики.

На різних етапах розвитку цивілізації у суспільстві існували неоднозначні критерії оцінки людської неповноцінності.

Ставлення до людей з порушеннями здоров'я у суспільстві визначається низкою чинників, серед яких головними є рівень розвитку продуктивних сил суспільства, система економіки, характер виробничих відносин, а також ряд надбудовних чинників, таких, як політичні, моральні, релігійні, філософські й інші погляди суспільства.

При цьому вважаємо за доцільне зупинитися на періодизації, запропонованій Н. Малофєєвим та в основу якої покладені історичні прецеденти істотної зміни ставлення держави до осіб з обмеженими фізичними можливостями у порівнянні з попереднім історичним періодом. Отже, згідно з авторською періодизацією історії відносин «нормального» людства до людей «з дефектом», вони змінювалися протягом п'яти етапів, що охоплюють період з IX століття до н. е. до наших днів.

У перший період (IX в. до н. е. – 1198) західноєвропейська цивілізація пройшла шлях від агресії й нетерпимості до людей з обмеженими фізичними можливостями (закони Лікурга, Спарти) до усвідомлення необхідності опікуватися такими особами. У Київській державі цей період починається в X столітті, а закінчується в 1704-1706.

У другий період (XII – XVII століття) європейська цивілізація пройшла шлях від усвідомлення необхідності піклування щодо осіб із особливими потребами до усвідомлення можливості їх навчання.

Третій період (кінець XVIII – початок XX століття) – шлях від визнання доцільності навчання дітей із сенсорними порушеннями до усвідомлення необхідності організації системи фахової освіти. Саме в цей час створюється паралельна освітня система – система фахової освіти, що включає три типи спецшкіл: для дітей з порушеннями слуху, зору, розумовою відсталістю.

Четвертий період (початок XX століття – 70-ті XX століття) – шлях від усвідомлення необхідності навчання частини дітей до розуміння необхідності навчання усіх аномальних дітей. Це – період удосконалення національних систем фахової освіти, становлення нових типів спеціального навчання. Завершення його ознаменовано першими прецедентами закриття спеціальних шкіл і переведення їх учнів до загальноосвітніх закладів.

П'ятий період (70-ті – кінець ХХ століття) – перехід від ізоляції до інтеграції, час переосмислення основ організації системи фахової освіти, ствердження ідей інтеграції, проведення активної антидискримінаційної державної політики, формування нової культурної норми – поваги до відмінностей між людьми. Світовим співтовариством це законодавчо закріплено, зокрема Декларацією ООН «Про права розумово відсталих» (1971), «Про права інвалідів» (1975), «Конвенцією про права інвалідів» (2010).

3. Моделі інвалідності в сучасному суспільстві

Можна виділити сучасні моделі інвалідності:

1. «Традиційна» модель, яка включає в себе класичну медичну, реабілітаційну й економічну моделі, тобто «медичний» підхід до інвалідності.

2) «Нова» (посттрадиційна) модель – «соціальний» підхід до інвалідності.

3) «Новітня» парадигма інвалідності.

Дана класифікація відображує не тільки історичні аспекти у розвитку поглядів на інвалідність, але й має під собою практичну спрямованість.

Релігійна, медична, реабілітаційна й економічна моделі акцентують увагу саме на обмеженнях (фізичних, психічних, матеріальних, юридичних) людини, що ускладнюють, або й унеможливають самостійне життя і самореалізацію в суспільстві. Так, медична модель акцентує увагу на нездоров'ї людини, економічна – на нездатності до праці, модель функціональної обмеженості – на нездатності взагалі. У зв'язку із цим, дані моделі інвалідності можна віднести до «традиційної» парадигми інвалідності, що мала вплив як на визначення самої інвалідності та її сприйняття суспільством, так і на конструювання національних концепцій соціальної політики в галузі інвалідності. Означені концепції спрямовані на відокремлення інвалідів, від суспільства, а не на повноцінне інтегрування їх у соціум. Це, у свою чергу, призводить до створення бар'єрів спілкування між здоровими членами суспільства й інвалідами, заохочення пасивної соціальної поведінки інвалідів, зниження їх статусу на ринку праці.

У той ж час, соціальні моделі інвалідності відображають поступову відмову від стереотипних підходів, надання можливості повноцінної інтеграції в соціум, змінення ставлення суспільства до проблем інвалідності. Політика інвалідності, що базується на основі соціальних моделей, ідентифікується як «соціальний» підхід до інвалідності, альтернативний традиційним.

Останнім часом усе більше поширення отримує концепція «незалежного життя інвалідів», заснована на реалізації прав людини з інвалідністю на самостійне незалежне життя як повноцінного члена суспільства, яка базується на ідеї рівноправного включення людини з обмеженими фізичними можливостями в усі сфери життя суспільства.

Отже, пошук сучасної концептуальної моделі має йти за принципом засвоєння сучасних західних теорій, щодо створення інклюзивного освітнього простору, а також осмислення та врахування особливостей нашої держави.